

stičnega osvajanja, kakršen se je sprožil po prvi vojni. Ta mehanizem je monopol nad herojstvom privedel do monopola nad patriotizmom in se končal z monopolom nad oblastjo: v tem je danes pravi pomen fašistične nevarnosti.« (str. 89).

Milica Kacin-Wohinz

Faschismus in Österreich und International. Jahrbuch für Zeitgeschichte 1980/81, Löcker Verlag, Wien 1982, 207 strani.

Pravzaprav v našem strokovnem tisku ni bila navada, niti nismo čutili potrebe, da bi predstavljali tuje znanstvene revije ali letne zbornike, kaj šele posamezne številke. Če smo to vendarle storili, je bil razlog ponavadi v izjemnosti posameznih publikacij, kar je pomenilo, da je bila revija posvečena jugoslovanskim ali celo slovenskim historičnim problemom. V našem primeru lahko rečemo, da velja tokrat to le delno. Jahrbuch für Zeitgeschichte, ki ga izdaja avstrijsko društvo za sodobno zgodovino, in šteje z letošnjim letom že 55 letnikov, je to pot tematsko zasnovano. Posvečen je problematiki fašizma v Avstriji ter v njej bližnji evropski okolici, kot pove že sam naslov zbornika. Dvoje dejstev, namreč obravnava fašizma, ki je letos ob obletnici Hitlerjevega prihoda na oblast še posebej aktualen, na drugi strani pa tudi to, da je v zborniku tudi razprava o slovenskem fašizmu, je po našem mnenju zadosten razlog, da kaže njegovo vsebino predstaviti tudi naši znanstveni javnosti.

Na začetku velja povedati nekaj besed o nastanku tega vsebinsko razmeroma homogenega zbornika. Gre pravzaprav za objavo dopoljenih referatov ter diskusij t. i. seminarja ob koncu tedna, ki so ga že maja leta 1980 priredile dunajske ljudske univerze Brigittenau, Hietzing in Ottakring. Udeležili so se ga avstrijski učitelji ter študenti, vodil pa ga je neumorni univerzitetni asistent ter znan prijatelj koroških Slovencev dr. Karl Stuhlpfarrer. Seminarja, ki je bil v šolskem centru Lindabrunn južno od Dunaja, se je udeležil tudi kulturni ataše sovjetske ambasade na Dunaju, ki je tudi aktivno sodeloval v diskusiji. Vodstvo oziroma organizatorji so za uvodne referente povabili strokovnjake z zgodovinopisnega področja, poleg Avstrije še iz Zvezne republike Nemčije, Švice, Italije, Poljske, Madžarske ter tudi Slovenije.

Seveda na omejenem prostoru seminarja ni mogoče sistematično prikazati niti ne vsebine posameznih referatov ali celo diskusije, ki bi sicer za nas utegnili biti še kako zanimiva. Zato se bomo omejili le na nekatere najzanimivejše poudarke, vendar velja poprej vsaj naštetih sodelujoče avtorje ter naslove njihovih tem. Univ. prof. dr. Gerhard Botz z inštituta za novejšo zgodovino univerze v Linzu je govoril o socialni bazi in tipologiji avstrijskih fašizmov, ki jih je primerjal znotraj avstrijskih okvirov in v evropskem kontekstu. Naš znani rojak dr. Jože Pirjevec, profesor na tržaški univerzi, je govoril o italijanskem fašizmu ter v zvezi z njim o spomenikih neke ideologije.

Posebej velja omeniti nastop univ. prof. dr. Reinharda Kühnla z univerze v Marburgu ob Lahni, ki je predstavil nemški fašizem z vidika njegovih vzrokov, strukture vladanja, ter hkrati poskušal podati neko vseobsegajočo definicijo oziroma skupni imenovalac vseh fašizmov, ne glede na njihov čas in

kraj. Gost s Poljske je bil univ. doc. dr. Jerzy Borejsza z akademije znanosti v Varšavi, ki je govoril o odnosih NSDAP ter PNF z drugimi partijami skrajne desnice v Evropi, in ki se je vprašal, zakaj ni prišlo do uresničitve fašistične internacionale. Madžarska zgodovinarja sta predstavila raziskovanje madžarskega fašizma ter nasprotja, ki se pojavljajo pri preučevanju njegove narave. Nadalje je podpisani govoril o elementih fašizma v nekaterih političnih gibanjih na Slovenskem v obdobju med leti 1918 in 1945. Končno velja omeniti še nastop švicarskega predavatelja dr. Ursa Altermatta z zgodovinskega inštituta na univerzi v Bernu, ki pa je posegel že v sodobno, povojno zgodovino ter nam predstavil desno radikalno gibanje v Švici pod naslovom Ksenofobija in superpatriotizem in se pri tem seveda vprašal, ali gre pri tem za fašizem, in če gre, v kakšni meri in kako.

Med naštetimi bi posebej opozoril na razpravo Gerharda Botza o fašizmu v Avstriji. Treba je priznati, da imamo le redkokdaj priložnost slišati oziroma brati tako sistematičen in poglobljen prikaz fašizma znotraj ene dežele. Avtor je ločil dve glavni zvrsti avstrijskega fašizma, to je agrarno-katoliško-konservativnega ter nemško radikalnega — nacionalsocialističnega, v izredno koncentriranem tekstu je s pomočjo številnih tabel in razpredelnic predstavil socialno, ideološko, starostno, spolno, regionalno itd. strukturo tega gibanja v tridesetih letih. Omenjeno delitev na dvoje avstrijskih fašizmov je prof. Botz imenoval tudi proitalijanski oziroma pronemški tip fašizma ter pri tem prišel do zanimive in za nas razmeroma logične ugotovitve, da je bil namreč prvi tip močnejši v severnih in zahodnih predelih Avstrije, medtem ko je bil pronemški tip močnejši na Koroškem in Štajerskem. Pri tem je poudaril tudi za Avstrijo značilni klerikalni ter protiklerikalni način izražanja fašističnih teženj, nato časovne spremembe socialnih osnov fašizma ter podčrtal dejstvo, da se je iz marginalnega gibanja spremenil v političen subjekt, ki mu je na ta ali oni način pripadalo 26 % avstrijskega prebivalstva. Posegel je tudi v predzgodovino avstrijskega fašizma in ga našel že med nemškimi nacionalisti na Češkem v začetku tega stoletja ter v nacionalsocialistični stranki iz leta 1918. Na koncu je referent razgrnil tudi 14 opisnih tez o socialni strukturi fašističnih gibanj v Evropi. Te teze sicer po našem mnenju ne pokrivajo vseh pojavnih oblik evropskih fašizmov, vendar jih lahko imamo po drugi strani za prav dobro pomagalo pri študiju splošne zgodovine fašizma.

Omenili smo tudi že prispevek Švicarja Altermatta, ki je govoril o t. i. Nacionalni akciji, ki se je razvila v Švici v zadnjih povojnih desetletjih. V bistvu gre za desno radikalno gibanje, ki je predvsem v začetku sedemdesetih let v politično izredno stabilni konfederaciji izvedlo določen prodor, izkoriščajoč predvsem strah domačega prebivalstva pred množičnim naseljevanjem tujcev. V njem je sicer razpoznan nekaj elementov, ki so sicer značilni tudi za fašizem, vendar gre v celoti gledano, bolj za populizem, ki poudarja svojo povezanost s tradicionalno švicarsko vaško mentaliteto, z vsem tistim, kar je »dobro švicarsko«. Seveda pa ni mogoče prezreti antiintelektualnih, antiparlamentarnih ter antikomunističnih prvin tega gibanja, ki ga ni mogoče imeti za sistem, saj nikakor ni koherentno gibanje.

Referata Borejsze ter Pirjevca, še zlasti slednjega, sta bila sicer lucidno predstavljena, ker pa sta govorila o nam razmeroma bolj znanih stvareh, ni

bilo opaziti kakšnih pomembnejših novosti. Tega ne bi mogli trditi za prispevka obeh Madžarov, vendar predvsem po zaslugi dejstva, da je nam problematika madžarskega fašizma skoraj neznana. Vendar je bilo videti, da so naši severni sosedi pri preučevanju tega za nacionalno zgodovino neprijetnega pojava še bolj na začetku. Nasprotno pa smo pri prof. Kühnlu iz Nemčije dobili vtis izrednega znanja, bleščeče sistematike in silovitega napora, da bi prišel pojavu fašizma do dna. Kljub temu je vsaj podpisani ostal nekako nezadoščen oziroma je imel vtis, da Kühnl preveč poudarja imperialistično noto fašizma, medtem ko bi moral pri razlikovanju posameznih fašizmov bolj upoštevati pomen stopnje razvoja politične kulture, tradicije ipd.

Podpisani je v svojem referatu predstavil sodelujočim, ki o tem niso skoraj ničesar vedeli, bistvene poteze fašizma v Sloveniji v predvojnem in medvojnem času. Seveda je o avtohtonem razvoju slovenskega fašizma zelo težko govoriti, sem bi še najprej lahko prišteli Stražarje ter Slovensko domobranstvo, vendar ne v celoti in kot tako, ampak bolj po ideologiji njegovih redkih voditeljev. Drugače pa je šlo v Sloveniji za vejo oziroma odmeve splošnojugoslovanskih fašističnih poskusov, kakršna sta Orjuna in Ljotičev Zbor. Povedati je seveda treba, da ta problematika, z delno izjemo Orjune in domobranstva, vsaj v Sloveniji še ni raziskana, tako da je referat slonel predvsem na literaturi. Tu gre predvsem omeniti dela Branislava Gligorijevića, ki se je pri obravnavanju Orjune in Zbora dotaknil tudi dogajanja v Sloveniji, nadalje Metoda Mikuža, Ivana Križnarja ter Borisa Zihlerla. Referat zato ni mogel biti na visoki ravni, vsaj kar se tiče analize in sistemizacije obravnavanih pojavov, sicer pa je bil glede na publiko tudi upravičeno zamišljen predvsem kot informacija. V diskusiji so se udeleženci seminarja zanimali predvsem za dvojni značaj Orjune, ki je bila fašistična organizacija, a se je hkrati tudi borila proti fašistični Italiji, vsaj v besedah. Padlo je tudi vprašanje o morebitni zvezi med dejstvom, da je bilo v jugoslovanskem prostoru razmeroma močno fašistično in kolaboracionistično gibanje med vojno, ter razmeroma poznim začetkom znanstvene obravnave teh pojavov. Na to se je navezovalo tudi vprašanje o rešenem oziroma nerešenem nacionalnem vprašanju v Jugoslaviji. Odgovor je bil približno takšen, da smo s tem v Jugoslaviji dejansko pozno pričeli, a predvsem zato, ker se je naše zgodovinopisje ukvarjalo predvsem z neizčrpno problematiko narodnoosvobodilnega gibanja, saj je bilo največje in najuspešnejše v Evropi. Kot zaviralni moment pri tovrstnih raziskavah pa bi res lahko vsaj deloma označili občutljivo nacionalno vprašanje, glede na to, da je bil najmočnejši fašizem v Jugoslaviji prav ustaški, se pravi hrvaški. Trditev pa, da temu ni bila namenjena večja znanstvena pozornost zato, ker bi natančne raziskave pokazale veliko moč, recimo, ustašev ali domobrancev v svojih okoljih, pa je bila zavrnjena kot navadna špekulacija, ker je dejstvo o umetnem videzu moči ustašev in domobrancev neovrgljivo, saj so se za svojo existenco lahko zahvalili zgolj neposredni okupatorski podpori.

Prispevki referentov so v zborniku opremljeni z bolj ali manj obširnimi bibliografijami, ki so lahko zelo dober napotek za nadaljnje preučevanje zgodovine fašizma v Evropi. Med njimi omenimo spet bibliografijo prof. Kühnla, ki je celo razdeljena na bibliografije o podtemah. V celoti lahko ocenimo zbornik in s tem tudi seminar za zelo kakovosten, pri čemer velja posebej omeniti

zlasti razgibano diskusijo in odlično organizacijo. Mislimo, da so na njem prvi sodelujoči pridobili nekaj znanja, ne toliko faktografskega, pač pa sistemskega in metodološkega. Dobro bi bilo, če bi take tematske seminarje, v podobni zasedbi, včasih organizirali tudi pri nas.

Boris Mlakar

Holm Sundhausen: *Geschichte Jugoslawiens* (1918—1980). Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz, 1982, 224 str.

Pisanje zgodovine Jugoslavije je vsekakor znanstveni izziv, in sicer iz različnih vzrokov. Na tem teritoriju je bil dan povod za izbruh prve svetovne vojne in še leta 1918 si najbrž ni nihče predstavljal, da bo iz delov habsburške monarhije, turškega imperija, kraljevine Srbije in Črne gore nastal nov državni sklop. Skoraj 65 let obstoja ta država, ki je v teh desetletjih večkrat spremenila svoje meje, med drugo svetovno vojno pa je za štiri leta celo izginila iz političnega zemljevida Evrope in lahko rečemo, da ji ni bilo ničesar prihranjenega. V vsej Evropi ni države, ki bi jo pretresali taki zunanji in notranjepolitični konflikti, ki so po eni strani posledica geografske lege, ki je nekako na sečišču zahodne in vzhodne kulture, po drugi strani pa so tu komplicirani odnosi med številnimi narodi in narodnostmi, ki so vso prejšnjo zgodovino živeli na svoj način in med seboj nepovezano. Na ta način so leta 1918 prinesli v novo državo različne družbene in gospodarske sisteme, različne delovne navade in različne veroizpovedi, pa različne pravne sisteme in različne kulture. Po drugi svetovni vojni se je pokazalo, da politično skrajno občutljivo laviranje med obema svetovnjima blokoma in iskanje svoje poti v socializem, ni moglo odpraviti nacionalnih in socialnoekonomskih problemov in ideja skupne povezanosti se kaže še vedno kot nekam šibek člen. Že samo teh nekaj misli dokazuje, da se vsak raziskovalec ob pisanju zgodovine Jugoslavije sooča pravzaprav s pisanjem zgodovine ne samo te države, ampak tudi nacionalne zgodovine posameznih narodov Slovencev, Hrvatov, Srbov, Makedoncev, Muslimanov, k čemur je treba dodati še vrsto drugih narodnosti. Različni jeziki, več veroizpovedi, različne kulture, do leta 1945 različni pravni sistemi, vse to zelo otežuje jasn pregled in zajemanje vseh problemov. Ob upoštevanju vsega tega, smo Holmu Sundhausnu lahko zelo hvaležni, da se je lotil te problematike in jo, lahko rečemo, naravnost vzorno opravil. Na dobrih dve sto straneh nam je podal zelo jedrnato sintezo poglavitnih obrisov jugoslovanske zgodovine od njenega nastanka do Titove smrti. Nič preveč, pa tudi ničesar bistvenega ni izpustil.

Avtor je knjigo razdelil v šest smiselno zaokroženih poglavij. V prvem Zur Vorgeschichte der jugoslawischen Vereinigung nam najprej zelo sumarno predstavi prostor in posamezne narode od naselitve do prve svetovne vojne. Tu naj opozorim na dve majhni faktografski napaki: Štefan Dušan Silni se 1346 ni okronal za carja Srbov in Grkov na Ohridu, ampak v Skopju, drugi srbski ustanak pa se ni začel leta 1813, pač pa leta 1815. Temu poglavju sledi Der Parlamentarismus im »Königreich SHS« und die innenpolitische Polari-